

POSJED SVETI MARTIN/ FELSE SZENT MARTON/ MARTINCI – DJELIĆ STARE SLAVONIJE S DRUGE STRANE RIJEKE DRAVE

SAINT MARTIN ESTATE/ FELSE SZENT MARTON/ MARTINCI – PART OF THE OLD SLAVONIA FROM THE OTHER SIDE OF THE DRAVA RIVER

Ranko PAVLEŠ

Podravka

Koprivnica

ranko.pavles@kc.t-com.hr

Primljeno/Received: 20. 4. 2017.

Prihvaćeno/Accepted: 5. 6. 2017.

Pregledni rad/Review

UDK/UDC 930.2(497.5-3Slavonija)“12/18”
94(497.5)“12/20”

SAŽETAK

Zagrebački biskup je 1254. godine kupio imanje Sveti Martin sjeverno od Vaške, uz lijevu obalu rijeke Drave. Stanovnici su izjednačeni u pravima s biskupovim podanicima na njegovim podravskim posjedima. Podaci o imanju odnose se samo na XIII. stoljeće, ali rekonstrukciju posjeda omogućava popis sela iz 1690. godine. Imena srednjovjekovnih naselja, sačuvana kao imena polja, saznajemo iz katastarske karte iz XIX. stoljeća. Ova mjesna imena su u cijelosti hrvatska tako da možemo govoriti o kontinuitetu hrvatskog etnikuma okolice Martinaca od srednjeg vijeka do danas jer se u većini sela još uvijek govori hrvatski.

Ključne riječi: Martinci, Felse Szent Marton, srednji vijek

Key words: Martinci, Felse Szent Marton, the Middle Ages

U slavonskim srednjovjekovnim dokumentima Sveti Martin sjeverno od Vaške vjerojatno se spominje prvi put 1201. godine u opisu međe imanja Vaške zagrebačkog biskupa kao »Wersemort«.¹ Točnije, navedena je cesta koja vodi prema tom naselju. Zagrebački biskup je 1254. godine² kupio zemlje oko Svetog Martina od Rembalda, preceptora viteškog reda ivanovaca za Slavoniju i Ugarsku. Prije je ovaj posjed držao pečujski biskup Bartol koji ga je darovao ivanovcima. Već slijedeće godine³ biskup je za stanovnike Svetog Martina kod kralja isposlovao ista prava kakva su imali njegovi podanici na slavonskim posjedima, a posebno oni u susjednoj Vaški. Povlastice je potvrdio kralj 1275. godine⁴ za »populus villae episcopalis Sancti Martini prope Wascham«, a zatim i 1277. godine⁵ kada ovaj posjed

¹ Tadija SMIČIKLAS i drugi, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (dalje CD), sv. III., 1201. g. str. 11. Ovo je zaključila Lelja Dobronić (Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz god. 1201., Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, br. 283., Zagreb, 1951., str. 290.)*

² CD, sv. IV., 2. X. 1254., str. 570. – 571. S imanjem Sveti Martin Lelja Dobronić (Topografija ... zagrebačkih biskupa, str. 291.) povezala je raniju ispravu iz 1230. godine u kojoj se spominje zemlja kraj Vaške »s druge strane Drave prema Slavoniji«. Ovaj posjed su templari zamijenili sa zagrebačkim biskupom za imanje »Rassecha«. Zapravo se radi o zemlji Svetog Martina južno od Drave što je kasnije zaključila i navedena autorica te je u novijim radovima (Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, br. 406., Zagreb, 1984., str. 53.) u odjeljku o Svetom Martinu ovaj dokument izostavila. Lelja Dobronić spominje mišljenje Ivana Tkalčića i Jurja Marcelovića koji su također ispravu iz 1230. godine povezali sa Svetim Martinom sjeverno od Vaške.*

³ CD, sv. IV., 17. III. 1255., str. 593.

⁴ CD, sv. VI., 1275. g., str. 143.

⁵ CD, sv. VI., 1277. g., str. 227.

naziva »zemlja Svetog Martina kraj Vaške uz Dravu koja je između Ugarske i Slavonije«. Tada je kralj, uz ostalo, izuzeo posjed od vlasti župana županije Somogy. Pavao, potomak bosanskog bana Borića, pokušao je 1259. godine⁶ steći imanje Sveti Martin, ali je zagrebački biskup pokazao ispravu o kupoprodaji iz 1254. godine te su Pavlovi dokazi odbačeni kao lažni.⁷ Zanimljiva je isprava iz 1292. godine⁸ u kojoj je opisano kako je u prisutnosti kanonika pečujskog kaptola predstavnik zagrebačkog biskupa darovao posjed »Sveti Martin s ove strane Drave i smješten uz samu rijeku Dravu« plemićima »de Sylle« i »de Phyles«. Ispravu je izdao spomenuti pečujski kanonik pa se zato za imanje kaže da je »s ove«, tj. mađarske strane rijeke. Posjed je već duže vrijeme stajao opustošen i zagrebački biskup od njega nije imao nikakve koristi. Od darivanja se izuzela zemlja Reufalu, inače sastavni dio posjeda Sveti Martin, na kojoj je, u selu Reufalu, bio prijelaz preko Drave. Razumljivo je zašto ju je biskup izuzeo iz predanog imanja. Naime, radilo se o jednom od najvažnijih prijelaza preko Drave u srednjem vijeku koji je sigurno donosio prihod, a također ga je dobro bilo imati pod kontrolom. U ispravi je kratak opis međe u kojem se spominju voda »Otologa«, voda »kalystha« zvana i »mlachicha«, i mjesna imena »Ozturga« i »Pop – ozturga«. Prvi toponim je nejasan, ali su druge terenske oznake jasne i sasvim hrvatske. Treba napomenuti da se u posljednja dva toponima nalazi pogrešno zapisana riječ struga. Međa nije zaokružena, tj. ne vraća se na mjesto odakle se krenulo u međašenje, a ne spominje se ni rijeka Drava koja je bila uz posjed Sveti Martin. Kako je u ispravi i navedeno, radi se o međi prema imanju plemića, novih biskupovih predijalaca, vjerojatno prema imanju Sellye koje se nalazi u pridjevku ovih plemića, a čije ime se sačuvalo u imenu sela istočno od Svetog Martina. Već iz ovoga se može zaključiti da nije riječ o darivanju nego o predaji posjeda pod predijalnim uvjetima pri čemu primatelj posjeda postaje u izvjesnoj mjeri ovisan o davatelju, a zemlja ne mijenja vlasnika.⁹ S opisom međe htjelo se spriječiti kasnije zabune o tome što je biskupovo, a što plemića – predijalaca, susjeda Svetog Martina. Predijalni uvjeti u ispravi se ne spominju nego se samo poziva na zakone i pravila zagrebačke crkve. Inače je formula »dedit et donavit« (»dajemo i darujemo«) slična kao i u drugim biskupskim ispravama kojima se posjed daje kao predij.

Isprava iz 1292. godine je posljednji srednjovjekovni dokument koji sam uspio naći o posjedu Sveti Martin. Zagrebački biskup je i dalje bio njegov vlasnik što se vidi iz novovjekovnih dokumenata. Tako je 1640. godine¹⁰ svećenik iz Turbeta kraj Sigeta izvijestio biskupa da se među biskupovim kmetovima u Svetom Martinu i okolnim selima širi kalvinizam koji propagiraju čak i nekadašnji katolički svećenici u Svetom Martinu i Svetom Barlobašu, a da katolici nisu već sto godina imali svoju misu. Iz pisma se vidi da je biskup održavao stalnu vezu sa svojim nekadašnjim podanicima oko Svetog Martina. U odgovoru na pismo biskup dokazuje da je Sveti Martin oduvijek bio dio Zagrebačke biskupije, ali baš nije uvjerljiv.

U izvještaju komisije iz oko 1690. godine,¹¹ neposredno nakon istjerivanja Osmanlija iz Ugarske, uz sela oko Breznice i Baboče popisana su i naselja zagrebačkog biskupa spadajuća pod propali kaštel Vaška Sveti Martin. Nabrojeno je dvanaest sela: »Martinczy« (danas Felse Szent Marton/ Drava Szent Marton / Martinci), »Broganczy« (danas ne postoji kao naselje), »Oressye sive Oressanczy« (ne postoji kao naselje), »Hrastouczy« (danas Haraszi/ Hrastovac kraj Martinaca), »Novoszelczy« (možda današnje selo Totufalu), »Barlobasseucz« (danas Szent Borbas/ Brlobaš), »Lukouische« (danas Lakocsa/

⁶ CD, sv. V., 2. X. 1259., str. 135.

⁷ Vlasnik Svetog Martina prije Ivanovaca bio je pečujski biskup što se vidi iz dokumenta iz 1254. godine, a ne netko iz roda bana Borića. Ako je Pavao i imao neka prava na posjed ona su se ugasila prolaskom kroz ruke barem triju vlasnika.

⁸ CD, sv. VII., X. mjesec 1292., str. 109. – 110.

⁹ Juraj Čuk (Podravina od Bednje do Voćinke i susjedna područja do polovice četrnaestog stoljeća, *Vjestnik kr. hrvatsko – slavonsko – dalmatinskog arhiva, god. XVIII., Zagreb, 1916., str. 223.*) je pisao da je posjed predan pod predijalnim uvjetima, a Lelja Dobronić (*Topografija ... zagrebačkih biskupa, str. 291.*), pozivajući se na Jurja Marcelovića, piše da je Sveti Martin tada darovan.

¹⁰ Franjo BUČAR, Prilozi protestantizmu u Hrvatskoj u nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, *Vjestnik kr. hrvatsko – slavonsko – dalmatinskog arhiva, god. VI., Zagreb, 1904. g., str. 195. – 196.*

¹¹ *Magyar orszagos leveltar, sign. UC 7:41 (d)*

Lukovišće), »Kriseuczy« (danas Dravakeresztur/ Križevci), »Draulianczy« (danas Revfalu/ Drvljanci/ Dravljanzi), »Godisseuo« (danas ne postoji kao naselje), »Iuancsy« kraj Drave (možda današnje selo Ivanyi) i »Bihinye« (danas ne postoji kao naselje). U zgradama sam naveo mađarska i hrvatska imena sela jer u većini ovdašnjih naselja i danas žive Hrvati. Popis je nesumnjivo napravljen na osnovu stanja kakvo je bilo u srednjem vijeku koje se moglo rekonstruirati jer je postojao kontinuitet naseljenosti. Zaokružen je teritorij biskupovog imanja, ali to ne znači da su sva nabrojena sela postojala u srednjem vijeku.

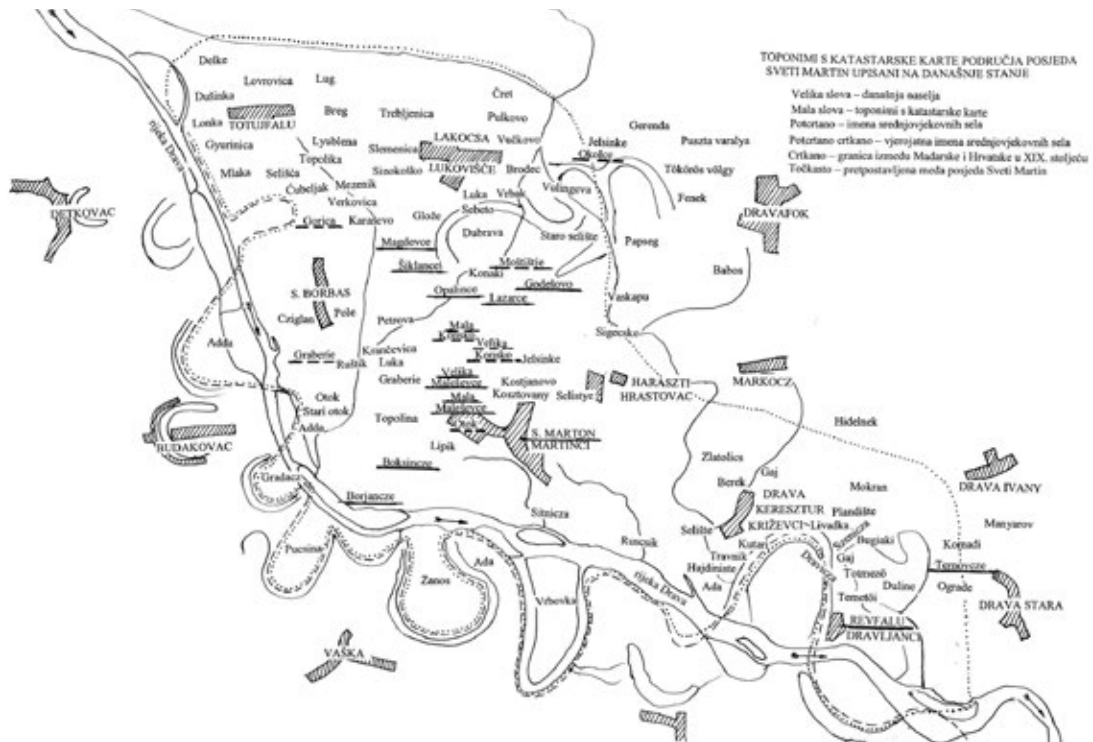
Posebno iznenađenje za mene bilo je pretraživanje ovog područja na katastarskoj karti¹² jer se oko Svetog Martina nalazi mnogo hrvatskih toponima. Takvih toponima ima uz cijelu sjevernu obalu Drave nasuprot Međimurja, Podravine i slavonskog Podravlja te na prvi pogled ova činjenica nije neobična. Ali ovdje, u prostoru koji zatvara rijeka Drava te crta povučena selima Totufalu, Lakocsa, Markocz i Dravakeresztur, a ponegdje i izvan njega, toponimi su u cijelosti hrvatski i bez ikakvog znaka pomađarivanja. Drugo iznenađenje je da su imena polja nedvojbeno sačuvala imena nestalih srednjovjekovnih sela na način i u gustoći kakve nalazimo npr. u istočnoj Slavoniji. Tako se uz Dravu, jugozapadno od Martinaca, nalaze toponimi Borjance i Boksince, a uz zapadni rub spomenutog sela, Velike i Male Maleševce. Između Martinaca i Lakocse/ Lukovišća, uz veliki stari meandar Drave, nanizani su toponimi Magdevce, Šiklance, Opalince, Lazarce i Godešovo. Od svih nabrojanih mjesnih imena samo je Godeševo zapisano u popisu sela iz 1690. godine. Možda su Borjance pogrešno zapisani Brođanci iz istog popisa sela; mjesto na kojem se Borjance nalaze, tj. uz obalu Drave, moglo bi biti mjesto prijelaza, odnosno broda. Ako je ovakvo zaključivanje ispravno, onda je ovdje bio drugi biskupov dravski prijelaz, uz onaj u selu Revfalu, čije mađarsko ime znači »selo kod prijelaza«. Zanimljivo je da svi nabrojani toponimi označavaju veće i manje parcele oranica okružene šumama i livadama pa se može pretpostaviti da su sela koja su ostavila imena tim poljima bila mala i nalazila se baš u okviru tih parcela. Dalje se može pretpostaviti da su i neke druge slične parcele u istom području zapravo mjesta nestalih sela kao npr. Otok i Malo i Veliko Konsko kraj Martinaca, Mostišće sjeverno od Martinaca, a možda i Graberje i Gorica južno i sjeverno od Szent Borbasa. U blizini opisanog područja, ali izvan njega, našao sam toponim Ternovce kraj sela Revfalu/ Drvljanci i Okolce istočno od Lakocse/ Lukovišća koji su istog tipa kao već spomenuta mjesna imena, ali nisam siguran da su pripadali posjedu Sveti Martin. U kontekst srednjeg vijeka svakako spada i toponim Gradac u zavoju rijeke Drave blizu sela Budakovca kod kojeg se može raditi o gore spomenutom kaštelu Vaška Sveti Martin. Kaštel je možda čuvao pretpostavljeni prijelaz u Borjancima ili Brođancima. Budući da iz srednjeg vijeka za sada imamo potvrdu samo za sela Sveti Martin i Revfalu na teritoriju imanja Sveti Martin, ovi toponimi su dopuna znanja o povijesti ovog kraja. Iz svega iznesenog može se zaključiti da postoji kontinuitet hrvatske naseljenosti iz srednjeg vijeka s tradicijom imena naselja i polja, ali da je u neko doba, možda u vrijeme osmanlijskih osvajanja ili kad su se krajem XVII. stoljeća oslobađale Slavonija i Ugarska, došlo do grupiranja stanovništva u veća naselja dok su mala sela napuštena, a njihovo područje se nastavilo obrađivati.

Kako je nastao ovaj izuzetak na mađarskoj strani rijeke Drave, vjerojatno nikada nećemo saznati. Da li je zagrebački biskup kupnjom posjeda već našao hrvatsko stanovništvo ili ga je naselio s drugih svojih imanja? Za postojanje Hrvata oko Martinaca već i prije stjecanja posjeda od strane biskupa govori izostanak bilo kakvih mađarskih toponima. U srednjem vijeku asimilaciju je vjerojatno spriječilo stjecanje posebnih prava u odnosu na okolna sela i povezanost s drugim posjedima zagrebačkog biskupa s južne strane Drave. Kasnije, u XVI. i XVII. stoljeću, Hrvati su zadržali katolicizam dok su Mađari u velikoj mjeri prihvatili kalvinizam te nije dolazilo do miješanih brakova. Hrvatski element je pojačan novim doseljavanjima iz Podravine u XVIII. stoljeću. I danas je hrvatska svijest u ovim selima jača nego u selima uz Dravu zapadno odavde gdje su Hrvati gotovo u cijelosti asimilirani.

Crkva Svetog Martina u Martincima – U Martincima je postojala crkva Svetog Martina o čemu svjedoče i hrvatsko i mađarsko ime sela. Josip Buturac¹³ je prepoznao ovu crkvu u popisima župa iz

¹² <http://mapire.eu/en/map/cadastral/?bbox=1961259.4902551947%2C5751733.504402942%2C1988776.8204378583%2C5764918.891782136> Skinuto 21. I. 2017.

¹³ Josip BUTURAC, Popisi župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine Jugoslavenske akademije*

1334. i 1501. godine. Autor Sveti Martin iz popisa ne povezuje izričito s Martincima, ali navodi izvore koji govore o ovom posjedu sjeverno od Drave, tj. gore spomenute isprave iz 1254., 1259. i 1277. godine. Izravnije je martinačku župu s popisima župa Zagrebačke biskupije povezala Lelja Dobronić¹⁴ pozivajući se na Josipa Buturca. U popisima župa radi se o crkvi koja je 1334. godine popisana nakon župe u Drenovcu (Slatinski Drenovac) i župe Sveti Križ (nepoznate lokacije), a prije župe Svetog Nikole (danas selo Mikleuš). U popisu iz 1501. godine Sveti Martin je popisano uz župu »de Dragowa«.¹⁵ Podaci iz oba popisa govore za smještaj Svetog Martina južno od Vaške, vjerojatno u širu okolicu Slatine kao što se vidi iz popisa poreza iz 1507. godine¹⁶ kad je župnik Svetog Martina popisano uz Slatinu. Mogu zaključiti da je Sveti Martin u Martincima pripadao susjednoj Pečujskoj biskupiji, a nikako Zagrebačkoj te podatke o njemu treba tražiti u nekim drugim popisima.

ABSTRACT

In 1254 the Bishop of Zagreb purchased the Saint Martin estate north of Vaška, alongside the left bank of the Drava river. The inhabitants had equal rights as the Bishop's subjects on his estates in Podravina. Data about the estate refer only to the 13th century, whereas reconstruction of the estate was enabled by the list of villages dating from 1690. The names of the medieval settlements, preserved as the names of fields, can be inferred from the cadastral map from the 19th century. These local names are entirely Croatian and we can therefore speak about the continuity of the Croatian ethnicum in Martinac surroundings from the Middle Ages to the present day, due to the fact that Croatian language is still spoken in the majority of villages.

znanosti i umjetnosti, knjiga 59., Zagreb, 1984., str. 92.

¹⁴ L. DOBRONIĆ, Posjedi i sjedišta ..., str. 54.

¹⁵ Franjo RAČKI, Popisi župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 4., Zagreb, 1872., str. 222.*

¹⁶ Josip ADAMČEK, Ivan KAMPUŠ, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Zagreb, 1976., str. 33.*